

KUMU -19
77

KUML **19** **78**

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1979

OMSLAG:

Fantasi over ansigtskar fra tragtbægerkulturen.

Redaktion: Poul Kjærum

Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau

Tryk: Special-Trykkeriet, Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1979 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-01-96171-3

INDHOLD/CONTENTS

<i>Søren H. Andersen</i> : Aggersund. En Ertebølleboplads ved Limfjorden	7
Aggersund. An Ertebølle settlement on the Limfjord	50
<i>Ulrik Møhl</i> : Aggersund-bopladsen zoologisk belyst. Svanejagt som årsag til bosættelse?	57
Zoological analysis of the Aggersund settlement: a special-purpose camp for hunting swans?	72
<i>Søren H. Andersen</i> : Flade, skælhuggede skiver af Brovst-type	77
The scale-worked flakes, a newly-discovered artifact type from the early Ertebølle culture of western Denmark	96
<i>Klaus Ebbesen</i> : Stenalderlerkar med ansigt	99
Stone Age face pots	112
<i>Anne Birgitte Gebauer</i> : Mellemneolitisk tragtbægerkultur i Sydvestjylland. En analyse af keramikken	117
The Middle Neolithic Funnel Beaker Culture in south-west Jutland. An analysis of the pottery	150
<i>Peter Rowley-Conwy</i> : Forkullet korn fra Lindebjerg. En boplads fra ældre bronzealder	159
The carbonized grain from Lindebjerg	167
<i>Dafydd Kidd</i> : En guldgubbe fra Bornholm	173
An anthropomorphic gold figure from Bornholm	176
<i>Søren Nancke-Krogh</i> : Ribehesten og dens slægtninge	179
The Ribe horse and its relatives	189
<i>Jan Kock</i> : Brovold. En befæstet bebyggelse fra tidlig middelalder	193
Brovold – a fortified settlement from the early Middle Ages	219
<i>Else Roesdahl</i> : Bagergadefundet i Svendborg. Affald fra et middelalderligt pottemagerværksted	223
The Bagergade find in Svendborg. Wasters from a medieval pottery kiln	238
<i>Ingrid Nielsen</i> : En middelalderlig seglstampe fra Tvilum	241
A medieval seal matrix from Tvilum	243
<i>Niels Abrahamsen</i> : Magnetisk datering af ovnanlæg fra Rye Sønderskov	245
Paleomagnetic dating of a kiln from Rye Sønderskov	249

EN GULDGUBBE FRA BORNHOLM

Af Dafydd Kidd

Da British Museum i 1974 midlertidigt nyopstillede sine samlinger fra tidlig middelalder, blev der så meget plads tilovers, at andre fund fra museets magasiner kunne præsenteres for publikum. Et af disse, en lille antropomorf figur af guldblik (MLA Old Acquisition No. 5798) (fig. 1-2) er genstand for nedenstående fremlægning.

Figuren havde i lange tider været hæftet på et håndskrevet kort, hvorpå der stod 'Gold figure found . . . in the Island of Bornholm'. og nummeret AF 63, hvilket betyder, at den på et givet tidspunkt har tilhørt Sir Augustus Wollaston Franks' private samling. Han, der var inspektør og siden overinspektør for Department of British and Medieval Antiquities, testamenterede i 1897 sin righoldige samling til museet. Desværre eksisterer Franks' oprindelige kataloger og notater ikke mere, så det er ikke muligt at efterprøve, hvornår stykket kom i hans besiddelse, eller hvordan det forholder sig med fundomstændighederne og den angivne proveniens. Oplysningerne er skrevet i to forskellige håndskrifter med forskellig slags blæk og nummereringssystemet er tidligere end den officielle registrering. En serie af hovedsagelig post-middelalderlige amuletter er fæstet på lignende kort. Men intet tyder på, at oplysningerne på det omtalte kort ikke skulle være korrekt overført, så meget mere, som der ikke synes at være andre danske oldsager i denne del af samlingen, som har kunnet give anledning til misforståelser.

Gennem sin lange embedsperiode var Franks særdeles virksom for at skaffe museet danske oldsager. Særlig bemærkelsesværdigt er således museets køb i 1869 af nærved 200 stykker oldsager fra J. J. A. Worsaae. Franks erhvervede dog få skandinaviske oldsager til sin privatsamling, men han havde både personligt og gennem sit museumsarbejde kontakter med Danmark, så det er i høj grad tænkeligt, at det omhandlede stykke er kommet i hans besiddelse enten direkte fra Danmark, eller gennem køb fra en anden engelsk samler. Mellem de få stykker af skandinavisk oprindelse i hans arkæologiske samling er der en vikingetids guldring fra Gotland (AF 539) uden kendte fundomstændigheder, og i 1873 skænkede han museet et trefliget spænde fra vikingetid, der antagelig stammer fra Sjælland (publikation af disse to stykker er under forberedelse). Mange kendte engelske arkæologer var aktive med at samle materiale i Skandinavien, og andet blev erhvervet fra antikvitetshandlere, så måske kan der findes oplysninger

om stykkerne ved en minutiøs gennemgang af antikvariske aktstykker. Fra Bornholm er der ingen spor hidtil. Man ved, at guldfigurer og andre genstande af guld fra øen er afsat ulovligt eller simpelthen er bortkommet, men figuren på British Museum svarer ikke til noget fra det delvis bortkomne fund fra 1710 af guldfigurer, som er gengivet på et stik af von Melles (1).

Beskrivelse

Figuren i British Museum er af tyndt guldblik, som er banket ud på en ambolt – slagmærkerne er endnu synlige. Den er 44 mm høj, 16,5 mm på det bredeste sted, og vejer 0,75 g. En røntgen-fluorescensprøve gjort på en afrenset del af overfladen gav følgende resultat af metalsammensætningen (omtrentlige angivelser): 46% guld, 49% sølv og 5% kobber. Efter British Museums erfaringer med analyser af metal fra denne periode i Skandinavien er det en usædvanlig blanding (2). Det er muligt, at denne legering modstår slid bedre end en med et højere indhold af guld.

De to overflader fremtræder forskelligt. På den ene side, med ansigtet mod venstre, ses langs kanten og inden for den en række fine linjer eller ridser (fig. 1). Omkring livet og langs forsiden af benene kunne de mange linjer tyde på en opridsning af figuren, før den blev endeligt skåret – det ville forklare de krydsende linjer. På hænderne kan linjerne antyde fingre, der blot aldrig blev skåret fri.

På den modsatte side, med ansigtet mod højre, er der færre linjer at se, og de er enkelte, måske rester af opridsningen før den endelige udskæring (fig. 2). Næsten ingen af linjerne krydser hinanden her.

Skæringen er tilsyneladende foretaget med et knivlignende stykke værktøj og i små etaper efter formens krav. De mange små hak og uregelmæssigheder langs kanten tyder ikke på, at redskabet har været særlig velegnet til formålet. Det er måske også derfor, at fingrene ikke blev skåret ud, selv om de er antydet på ridset.

Der er intet, der tyder på klædebon eller pynt som på andre stykker af lignende art. Ved analogi med figurer udført i presblik eller med indridsede linjer kan man gå ud fra, at den hvælvede pande forestiller hår snarere end en hjelm. Den fremspringende hage betegner formodentlig et skæg. Hele figuren har et naturalistisk omrids i fuld profil med velproportionerede lemmer og tydeligt hovede.

Der er ingen synlige spor af, at figuren skulle have været fastgjort til et underlag som fx. stof eller læder, og hvad den har været beregnet til er stadig dunkelt. Det er uvist, om alle figurer som denne er fuldt færdige produkter, og fundomstændighederne giver ikke nødvendigvis noget endeligt udsagn om deres egentlige funktion.

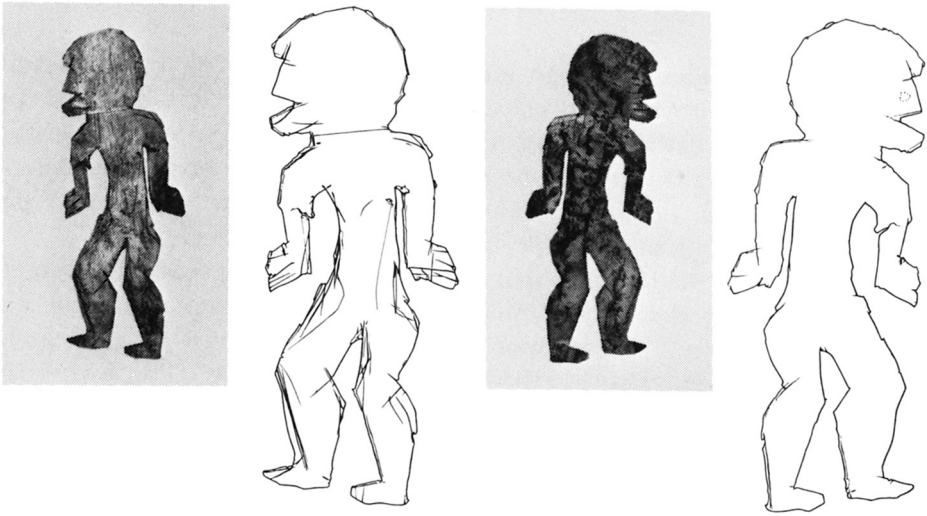

Fig. 1-2: Guldgubbe fra Bornholm i British Museum, set fra begge sider. Foto 1:1. Tegning: David Goodger.
Anthropomorphic gold figure from Bornholm in the British Museum, seen from both sides.

Kronologi

Figuren hører hjemme i en samlet gruppe af antropomorfe fremstillinger i guldblik, der går under betegnelsen »guldgubber«. For så vidt angår de enkelte, silhuetkårne figurer findes der nogle få holdepunkter for deres kronologi:

- 1) Nogle figurer fra Nørre Hvam (Ringkøbing amt), der er gennemboret i hovedet for at kunne anvendes som hængesmykker, er fundet sammen med ringguld og brakteater (3).
- 2) Tre figurer med øskener fra Hög Edsten (Bohuslän), fundet sammen med bl.a. ringguld, hængesmykker og spiralformede perler (4).

Desuden må man være opmærksom på nogle af de guldblikfigurer, der er påsat de svenske sammensatte halsringe, og som er prydet med granulation eller filigran (5).

Også ikonografien på brakteater må tages i betragtning, hvor antropomorfe figurer i silhuet stilistisk harmonerer med de udskårne guldfigurer.

På disse noget begrænsede præmisser synes en datering indenfor ældre germansk jernalder mest sandsynlig (6).

Paralleller

Skønt der er fundet adskillige guldfigurer på Bornholm, er de bedste paralleller til British Museums eksemplar nogle figurer i Nationalmuseet i København, som desværre er uden fundoplysninger. De er let tilgængeligt publiceret, det der anvendte nummeringssystem er også brugt her. Der er dog ingen af dem, der har så mange indridsede streger som stykket på British Museum, og kanterne er også mere jævnt skårne (7).

Hvad angår formen er nr. 4 den nærmeste parallel, og skønt den kun er 36 mm høj, har den meget tilfælles med vort eksemplar i form og proportioner, ligesom der er spor af en indledende opridsning. Vægten varierer bl.a. på grund af størrelsesforskellene: 3: 0,6 g; 4: 0,8 g; BM: 0,75 g. Nr. 4 har to indridsede linier tværs over halsen. Vort eksemplar har én (og den har ikke noget at gøre med for-tegningen) samt en fold eller linie over nakken. Nr. 4 har desuden korte, parallelle indridsede linier for enden af de stumpet afskårne arme som de formodede fingre på British Museums eksemplar.

Både i helheden og i detaljerne er ligheden mellem de to, sammenholdt med variationerne blandt de øvrige, så slående, at man fristes til at mene, den ene er en kopi af den anden, eller at de er lavet samtidigt. Hvis fundoplysningerne for stykket på British Museum er korrekte, kaster denne lille guldmand således en smule nyt lys over en velkendt oldsagsgruppe.

AN ANTHROPOMORPHIC GOLD FIGURE FROM BORNHOLM

By Dafydd Kidd

Arrangement in 1974 of the British Museum's temporary new Early Medieval Room provided additional space for the transfer to public display of material from the reserve collections. It is the purpose of this brief note to draw attention to one piece: a small, anthropomorphic figure in sheet gold: MLA Old Acquisition No. 5798 (figs 1-2). For some considerable length of time the figure had been attached to a piece of card, which bears the handprinted text »Gold figure found in the Island of Bornholm« together with the number AF 63, which signifies that the figure was at one time in the collection of Sir Augustus Wollaston Franks. Formerly Assistant in, and later Keeper of, the Department of British and Medieval Antiquities, he bequeathed his rich private collection to the Museum in 1897. Unfortunately no original catalogues or notes of the Franks collection survive: it is not possible to check when he acquired the object or the find circumstances or the reliability of the recorded provenance. The information is recorded in two different scripts using different inks, and the numbering system is earlier than the official registration. A series of mainly post-medieval amulets are mounted on similar cards. But there is no positive reason to doubt that genuine original information is incorporated in the manuscript record and there are no other obvious Danish pieces in this part of the collection which may have led to confusion.

During his long tenure of office Franks personally presented, or was instrumental in the

Museum's acquisition of, Danish antiquities. Outstanding was the Museum's purchase in 1869 of almost 200 pieces from J. J. A. Worsaae. Franks did not retain prehistoric or strictly archaeological antiquities from Scandinavia for his personal collection, but maintained Danish contacts personally and through his departmental work. It is quite likely that either directly from Denmark or by purchase from another English collector, this piece entered his collection as an amulet. Among sparse Scandinavian archaeological material in his collection is a Viking gold finger-ring from Gotland without known find circumstances (AF 539); a Viking trefoil brooch apparently from Sjælland was presented by him to the Museum in 1873 (publication of both in preparation). Several famous English archaeologists were active collectors in Scandinavia, and through dealers further material was acquired. Perhaps detailed research among antiquarian papers will shed more light on the origins of these pieces. From Bornholm itself no immediate leads are available. Gold figures, like other past finds of gold made on the island, are known to have been illegally disposed of or lost. The B. M. figure does not correspond to any from the part-lost 1710 find of gold figures, engraved by von Melles (1).

DESCRIPTION

The B. M. figure is of thin sheet gold, beaten out and displaying anvil marks on its surfaces. Its height is 44 mm, maximum breadth 16.5 mm, weight 0.75 g. The composition of the metal, determined by X-ray fluorescence from one cleaned area of the surface is:

gold c 46% silver c 49% copper c 5%

The composition is unusual in the experience of B. M. analyses of material of this period from Scandinavia (2). It is possible that this alloy is stronger and harder, hence more resistant to wear and stress, than one with a higher gold content. The two surfaces have a different character. On one side (figure facing left) a series of fine incised lines can be seen around and within its outline (fig. 1). On areas such as the waist, front of the legs, the multiplicity of lines may represent a very free-hand sketching-out, preparatory to final cutting. The number of crossings-over of lines would be explained thus.

The lines along the hands may be sketches for fingers which were never cut free. On the other side (figure facing right) fewer such lines are visible, and these are single, suggesting that they may be the remains of the sketch from which the figure was finally cut (fig. 2). There are few crossings of line on this side. The cutting appears to have been done with a bladed instrument, such as a knife, in irregular sections, the length of which was dependent on the shaping. Numerous irregularities and small tears along the edge of the figure suggest that it was not an efficient method of cutting. This might explain why the delicate separation of the fingers was not attempted, although sketched out. The figure has no clear indications of clothing or adornment that appear on other comparable pieces. On analogy with figures executed in repoussé, or decorated with incised lines, the pronounced ridge at the forehead probably represents hair rather than a helmet. The projecting chin area may suggest a beard. The figure is a naturalistic, full-profile view with well proportioned limbs and emphasised head. There are no traces apparent of any means of fixing to cloth or leather, and the function remains obscure. It is uncertain that these figures are all finished products, and the contexts in which they are found (as below) may not be representative of their every primary function.

CHRONOLOGY

The piece is one of a category of figures, broadly grouped with other anthropomorphic representations in sheet gold, under the term »guldgubber«; there are a few indicators for the chronology of the single, cut-out, profile figures:

1. The Nørre Hvam (Ringkøbing) figures, pierced through the head for use as pendants; found with ring-gold and bracteates (3).

2. 3 figures from Hög Edsten (Bohuslän) fitted with suspension loops and found with ring-gold, pendants and spiral beads etc. (4).

In addition may be considered some of the sheet appliqué figures enriched with granulation or filigree from Swedish composite neckrings (5). The iconography of the bracteates might also be taken into consideration where full-profile anthropomorphic figures are depicted, and the range of conventions there overlap with those of the sheet figures.

A very generalised date within the Older Germanic Iron Age seems most acceptable on the basis of the limited evidence (6).

PARALLELS

Although many gold figures are found on Bornholm, the best parallels for the BM figure are unfortunately without provenance in the National Museum, Copenhagen. They are conveniently published and the numbering system there is used below (7). None of these has the mass of incised lines present on the BM example, and their outlines are more evenly cut. Formally, the closest parallel is no. 4. Although only 36 mm in height, it shares with the BM example several tricks of shaping and proportion, as well as retaining vestiges of its original marked-out form. Partly consequent upon variations in size the weights vary:

3: 0.6 g 4: 0.8 g BM: 0.75 g

No. 4 has two parallel incised lines across the neck; the BM example bears an incised line (inexplicable in the scheme of marking out) and has a fold across the neck. No. 4 has short, parallel, incised lines at the truncated ends of the arms as in the BM example. Both in specific instances and general form the similarities between the two pieces are striking, especially considering the range of variation between the others. This might be explained by one being a copy of the other, or by their being made at the same time. If the BM piece is correctly provenanced, it throws a little new light on a well known group of material.

I should like to thank Mrs. J. Lang for metallographic information, Dr. M. Hughes and Mr. M. Cowell for the X-ray fluorescence analysis, all of the B. M. Research Laboratory; David Goodger of the M. L. A. Department for the drawings. The Keeper of the 1st Department of the National Museum, Copenhagen for access to comparative material and detailed information on finds there; Miss E. Munksgaard and Professor Ole Klindt-Jensen for discussing comparative material.

Dafydd Kidd

Department of Medieval and
Later Antiquities, British Museum

Dansk oversættelse: Jytte Røbild

NOTER

- 1) Klindt-Jensen, Ole: Bornholm i Folkevandringstiden, 1957, p. 237.
- 2) Undersøgelser udført af Meyer og Oddy i forbindelse med Helgö-projektet og British Museums Curle Collection analyser. Upubliceret.
- 3) Mackeprang, Mogens: De nordiske Guldbrakteater, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, 1952, nr. 97-pl. 23 nr. 11.
Nordén, Arthur. Le Probleme des »Bonhommes en Or«, Acta Archaeologica, København 1938, p. 156, nr. 8.
- 4) Arrhenius, Birgit: Granatschmuck und Gemmen, 1971, fig. 142.
- 5) Salin, B.: Die Altgermanische Thierornamentik, 1904, p. 212 a & b, 213.
- 6) Mackeprang, Mogens: Om de såkaldte Guldgubber, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1943, p. 69 ff.
- 7) Nordén, Arthur: op.cit. p. 156 nr. 3, 4, 6.